АНАМНЕЗА, Год. XXI, 2026, кн. 1, с. 65-76, ISSN 1312-9295

РАЗВИТИЕТО НА ИДЕЯТА ЗА БОЖЕСТВЕНИЯ ПРОИЗХОД НА ИМПЕРАТОРСКАТА ВЛАСТ ВЪВ ВИЗАНТИЯ ПРИ ИМПЕРАТОР ЮСТИНИАН I (527–565) И НЕГОВИТЕ НАСЛЕДНИЦИ[1]

д-р Ангел Велинов – историк

Секция Средновековни Балкани

Институт за балканистика

с Център по тракология

Българска академия на науките

Идеята за божественият произход на властта съществувала от дълбока древност. Още в древна Месопотамия владетелите се смятали за божествено избрани и за божествени наместници на земята. Тази идея била още по-силно изразена в древен Египет, където самите фараони били смятани за божества, въплъщаващи божественият авторитет. Старият завет също представя царството като божествена институция, а царете били възприемани като представители на Бог на земята. В Библията се подчертава, че царстването е божествено право и властта на владетелите произтича от избора на Бог. От царете се очаквало да спазват Божиите закони и заповеди. Също така легитимността на царете била подложена на божествена оценка.[2] Концепцията за божественият характер на властта е залегнала и в идеологията на Персия, като е била свързана със зороастрийските традиции. Вярвало се, че бог Ахурамазда е създател на всичко и източник на всяко добро, който води вярващите към праведност и разбирателство.[3] Владетелите на елинистическите държави също били удостоявани с божествени почести. Обожествяването на Александър Велики (336–323 пр. Хр.) създало тенденция, която била следвана от

[1] Настоящият материал е резултат от проект с бюджетно финансиране „Средновековните Балкани: извори и интерпретации“, разработван от Института за балканистика с Център по тракология при БАН.

[2] Библия сиреч книгите на Свещеното Писание на Вехтия и Новия Завет. София, 1993. Първоначално в Стария Завет се застъпва идеята, че единственият цар е Бог. Споменава се,че „Господ ще царува довеки и вечно“ (вж. с. 76, Изход 15:18) Също така се споменава, че „...и вие ще Ми бъдете царство от свещеници и народ свет.“ (вж. с. 80, Изход 19:5). Идеята за земен цар е свързана с молбата на народа към Самуил да им даде цар. В отговор на молбите сам Господ посочил на Самуил царя, който трябва да бъде избран - Саул. Вж. Царства I, 8:7 и 9:17 с. 307-8.

[3] Надписът от Бехистун в Персия представя по недвусмислен начин идеята за дарената от бога власт. В този надпис Дарий Велики се титулува „Цар на царете“ и също така посочва, че „...по благодатта на Ахурамазда съм цар; Ахурамазда ми е дарувал царството.“ Вж. *The sculptures and inscription of Darius the Great on the Rock of Behistûn in Persia : a new collation of the Persian, Susian and Babylonian texts*. Ed. Leonard W. King and Reginal C. Thompson (Oxford University Press, 1907), 1-3.

неговите наследници.[4] Боговете служели като легитиматор на властта и в Римската империя. Докато в периода на Републиката се е претендирало за божествена подкрепа за отделна личност, то в периода на империята тази подкрепа се отреждала на принцепса и неговите наследници.[5]

Като пряк продължител на Римската империя, Византия наследила традиции за удостояване на императорите с божествени почести. Същевременно се появили и нови елементи по отношение на тази традиция, свързани с постепенната християнизация на империята. В самото начало на този процес обаче императорите се придържали основно към добре познати и популярни пропагандни средства. За да утвърди своята легитимност, император Константин Велики (306–337) включвал Sol Invictus и Mars в своята пропаганда. Същевременно Константин вярвал и във възкресението на Христос.[6] Засиленото влияние на християнството върху владетелската идеология ясно проличава в началото на управлението на император Теодосий I (379–395). В свой едикт до народа в Константинопол, издаден в Солун през 380 година, императорът прокламирал религията, която трябва да се следва от „всички народи“ под негова власт. Тези, които не приемат това, били заклеймени като еретици и се отправяло предупреждение към тях, че ще бъдат поразени от „божествено наказание“ и от наказанието, което императорът ще наложи съгласно отсъждането на Небесата. Ясно личи, че императорът придава на новия свръхестествен авторитет значение на висша санкция и основание за прилагане на неговите решения.[7] Тези тенденции се запазили и при управлението на Теодосий II

---

[4] Елинистическите владетели били удостоявани с божествени култове и били наричани “theoi”. Божествените почести, които им били оказвани са два основни типа – към отделен владетел или династически култ, който включвал владетеля и неговите наследници. Вж. Carl G. Johanson, "Ogis" 98 and the Divinization of the Ptolemies,“.*Zeitschrift für Alte Geschichte* Bd. 51, H. 1, 1st Qtr., (2002), 112. За дискусията относно обожествяването на Александър Велики вж. Ernst Badian, *The Deification of Alexander the Great*. Collected Papers on Alexander the Great (Routledge, 2012).

[5] Вж. *Tradition and Power in the Roman Empire.* Proceedings of the Fifteenth Workshop of the International Network Impact of Empire (Nijmegen, 18–20 May 2022). Ed. by Olivier Hekster (Radboud University, Nijmegen, The Netherlands), 11-26. Още римските „освободители“ от македонска власт били удостоявани от гърците с божествени почести. Самият Юлий Цезар бил наричан на изток „божествено явление“ - “θεὸς ἐπιφανής” и дори „бог“ – “θεός”. Подобни почести били оказвани и на Октавиан Август (27 пр. Хр.–14 сл. Хр.). Бек, Х-Г. Византийското Хилядолетие. София, 2017, с. 41

[6] Вж. Christian Olariu, The Constantinian Ideology. *// NIŠ & BYZANTIUM VIII* Симпозиум, Ниш 3-5. јун 2009. Зборник Радова The Collection of Scientific Works. – Ниш 2010, с. 167. В надпис от триумфалната арка на Константин също се подчертава “…INSTINCTU DIVINITATIS…” на императора. Ross R. Holloway, *Constantine and Rome* (Yale University Press, 2008), p. 19. За вярата на Константин във възкресението на Христос вж. *Codex Justinianus*, Liber quintus, Ed. Paulus J. Krueger (Weidmannos 1877), III, XII, 248. Също Дагрон, Ж. Императорът и свещеникът. Етюди върху византийския „цезаропапизъм“. София, 2006, с. 151.

[7] Вж. Eduard D. Hunt, *Imperial Law or Councils of the Church? Theodosius I and the Imposition of Doctrinal Uniformity (*Published online by Cambridge University Press, 2016).

(408–450). Идеологията на този император била насочена към налагане на идеали за универсалност, единство и ред. Теодосий демонстрирал своето божествено санкционирано право да управлява и чрез законите си. Църквата също припознавала този владетел като избраник на Бога, но от друга страна било напомняно на императора, че промяната в поведението му е причина за Божия гняв и бедствията, които сполетели империята.[8]

В средата на V век настъпила и важна промяна по отношение на обредите по коронация на владетел, като църквата, както и идеята за Бог като източник на легитимност, заемали все по-важно място.[9] Според едно предсказание, предадено от Захарий Милитенски на Анастасий I (491–518), било предсказано, че ще стане император, за да изпълни „добрата воля Божия“. Въпреки легендарния характер на това сведение, то отразява манталитета, представите и идеологическите послания, които вълнували византийците през тази епоха.[10] При събитията около възкачването на император Юстин I (518–527) някои извори също споменават за божествена намеса. Твърди се, че Анастасий полудял, след като бил ударен от божествена гръмотевица.[11] Идеята, че императорът е даден от Бог, е застъпена в писмо на Яков от Саруг до Павел Едески (510–522). В този извор се споменава, че „всички източни

[8] В своите Църковн истории Сократ Схоластик, Теодорит Кирски и Созомен създават образ на Теодосий II като на избран от Бога владетел, но не описват последното десетилетие от управлението му. Трудностите, през които преминава империята през този период вероятно контрастирали с идеята за богоизбраност, но същевременно тази идея била и напомняне, че императорът се е отклонил от божия път и това било причина за бедствията. Вж. Sławomir J. Bralewski, „Emperor Theodosius II: a Model of a Christian Ruler in the Light of Ecclesiastical Historiography of the 5th Century,“ *Przegląd Nauk Historycznych Review of Historical Sciences*, 23(2), 2024, 9–31.

[9] Първата коронация, в която взел участие и патриарх, била коронацията на император Лъв I (457–474). Той участвал и в коронацията на Лъв II (473–474) за съимператор на Лъв I през 473 г. В самите церемонии по коронация на владетел и триумфалните шествия навлизали все повече елементи от литургията. В Книгата за церемониите на Константин Багренородни е запазен пасаж от Петър Патрикий, в който се представят акламациите при коронацията на император Лъв I. Тези акламации имат характер на молитва към Бога, който е умоляван да подкрепи властването на Лъв. Constantini Porphyrogeniti Imperatoris *De cerimoniis aulae Byzantinae libri duo*. Corpus Scriptorium Historiae Byzantinae. Bonnae: Impensis. Ed. Johan J. Reiske, (Weberi, 1829), T. I, 410-412.

[10] Вж. *The Syriac Chronicle Known as that of Zachariach of Mitylene*, ed. John J. Bury. Translated into English by Ernst W. Brooks and Frederick J. Hamilton (Methuen & Co, 1899), Book VII, Ch. I, 148. Разгромът на Виталиан през 515 г. също бил отдаван на помощта на Бога. Север Антиохийски създал химн, с който изразявал благодарност към Бога за победата над Виталиан. Вж. Ernest W.Brooks. “The Hymns Of Severus And Others In The Syriac Version Of Paul Of Edessa As Revised By James Of Edessa, Fasc,” *Patrologia Orientalis* VII, (1911), 710.

[11] *The Chronicle of Theophanes Confessor* Byzantine and Near Eastern History AD 284-813. Translated with Introduction and Commentary by Cyril A. Mango and Roger D. Scott with the assistance of Geoffrey Greatrex (Clarendon Press, 1997), 249.

църкви се радват и благодарят на Бога, че ни е дал верен и могъщ император, способен да изповядва висока вяра“.[12]

Голямо значение за развитието на византийската политическа доктрина има управлението на император Юстиниан I (527–565). Неговото законодателство, религиозна политика, военни кампании и строителна дейност оставили своя съществен принос за развитието на владетелската идеология. Юстиниан придал юридическа и универсална форма на византийския автократизъм. Същеременно той развил идеята за сакралния характер на политическата власт, което обаче не било възприето лесно от много християни, особено на изток, които не можели да приемат, че религиозните въпроси щели да бъдат решавани от един единствен център на власт. Показателно за възгледите на Юстиниан и за представата за ролята на Бог като източник на власт било предисловието към едикт от 535 ггодина, известен като Новела VI до Епифаний Константинополски (520–535). В едикта се посочва, че и свещенството и империята са дарове за хората, дадени от Бог. Първият дар се отнасял до божествените дела, а вторият до човешките дела. Спазването на божествените правила и честта на свещенството щяло да доведе до получаване на блага от Бог. Също така спазването на правилата на Църквата било важно условие за получаване на големи предимства от страна на Бог. Очертаната в този текст хармония обаче не изглежда като съчетаване на две власти, а по-скоро вътрешна съгласуваност на общество, за чието благоденствие се грижи императорът. Съгласно юридическото мислене на Юстиниан империята и църквата са единно тяло на вярващите, управлявано от две дарени от Бог йерархии.[13]

Идеята за божествения произход на императоеската власт е застъпена и в друг извор от този период. „Изложение на поучителни глави към император Юстиниан“ от дякон Агапит. Текстът представлява владетелско „огледало“, съставено в началото на управлението на Юстиниан.[14] Изложението е разгърнато върху идеята за връзката на императора с Бога. Властта на владетеля била ограничена от неговата оговорност

[12] M. l'abbe Martin, “Letirts de Jacques de Sarong m moines du Couvenc de Mar Easus, et 1 Paul d’Edtist, *Zeitstkrift de t Deutteben Morgentauditchea Qesellsfksfti* XXX,1 (1876), 174.

[13] *Corpus Juris Civilis, 3 Iustiniani Novellae,* Recognovit Rudolfus Shoell (Weidmann, 1888-1995), Nov. VI, 35-36.

[14] Вж., Agapetos Diakonos. *Der Fürstenspiegel für Kaiser lustinianos. Erstmals kritisch herausgegeben*, ed. Rudolf P. Riedinger (Kentron Ereunes Byzantiu, 1995). Ἐκύεσι κεφαλαίων παραινετικών, σχεδιασΌεΐσα παρά Ἀγαπητοῦ διακόνου τή ἁγιωτάτη τοῦ ὑεοῦ εγάλη ἐκκλησία , πρό βασιλέα Ἰουστινιανόν, ων ἀκροστιχι ὡδέ πω εχει· Τω Ὀειοτάτφ βασιλεΐ ἡ ὠν Ἰουστινιανω, Ἀγαπητό ὁ ἐλάχιστο διάκονο. За владетелските огледала вж. също Herbert H. Hunger, *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*, (Beck, 1978), p. 157-165.

пред стоящия над него Бог, но не и пред народа, което очертавало и липса на разделение между сферите на църквата и държавата. Посочва се, че богоизбраният император властва над целия свят, господар е на всички хора, но, както всички, е роб на Бога. Макар и човек, императорът е подобен на Бога, поради властта на своя сан, пазен е от Бога и е негов земен образ, а земната му власт наподобява небесното царство. Императорът трябва да се уподобява в своите дела на Бога чрез благочестие, милосърдие, умереност, снизходителност, човеколюбие и справедливост. Произведението на Агапит в основната си част представлява компилация от топоси, които се срещат в поучителната литература, и няма съществен принос във византийската теория за властта. Все пак има и глави, които имат самостоятелно значение, като например глава 71, в която Агапит съветва Юстиниан да не се превъзнася и да не забравя, че той е земя и в земята ще отиде (υπάρχων ἐκ της γης, από χοός επί θρόνον ἀναβαίνων και εις αυτόν... καταβαινων).[15] Очевидно въпреки многото заимствания, Агапит се е стремял да добави и някои нови елементи, изрично насочени към Юстиниан. От друга страна произведението на Агапит няма характер на политически трактат, а на литературен паметник и предствлява панегирик. Авторът изградил образ на идеалния владетел, който обаче, както посочих, е създаден на базата на компилация от по-стари текстове и внася съвсем малко нови елементи във византийската политическа теория. Според някои изследователи причината за това е, че по времето на Юстиниан идеята божествения характер на императорската власт във Византия още не е оформена като пълноценна политическа теория.[16]

В други извори от епохата образът на владетеля бил изграден по различен начин, което още веднъж показва, че византийската идея за властта в средата на VI век все още била в процес на формиране. Типичен пример в това отношение е анонимът „Диалог за политическата наука“. Диалогът е оформен като беседа-разсъждение между двама души, патриция Мена и референдиария Тома.[17] Разбира се в този извор

[15] Николов, Ангел. Старобългарският превод на „Изложение на поучителни глави към император Юстиниан“ от дякон Агапит и развитието на идеята за достойнството на българския владетел в края на IX - началото на X в. *// Palaeobulgarica*, 2000, XXIV, № 3, с. 76-77. За глава 71 вж. Вальденберг, Владимир. Наставление писателя VI в. Агапита в русской письменности. / / *Византийский Временник*, 1964, 24, с. 33-34.

[16] Лебедева, Галина Мехамадиев, Евгений, Диакон Агапит и Dialogues de Scientia Politica: два концептавласти византийского василевса в VI в. (часть 2), *Известия Уральского государственного университета*. 2014, Серия 2: Гуманитные науки, No. 4, с. 87.

[17] Според някои изследователи автор на този текст е Мена, който е един от участниците в диалога. Вж. Лебедева, Галина Махамадиев, Мехмедиев, Диакон Агапит..., с. 89. Други изследователи смятат, че авторът е Петър Патрикий. Вж. Вальденберг, Владимир, История византийской политической литературы в связи с историей философских течений и законодательства (подгот. изд. в. И. Земсковой ; науч. консультант И. П. Медведев), 2008. с.3. Двата персонажа се споменават в т.нар

също е застъпена идеята за божествения характер на императорската власт. Още в самото начало на текста е посочено, че „...ние обръщаме своя взор към подобието на божеството, а именно към царската власт“. Също така се казва, че „...след това на законите... първото нещо, което властта на василевса трябва да приеме за себе си, заради нейното законно провъзгласяване... както беше казано по-рано, че тя е дадена от Бог и предложена и приета от гражданите“. „Така че, наистина, той [василевсът] пребивава сред гражданите, обикновени и справедливи, и е признат от Бога за подходящ, от него [т.е. от Бога.] той получава царска власт [от него], а било дадено и провъзгласяването на царя, така че да бъде извършено законно. Също така се посочва, че василевсът приема властта заради общото благо. [18]

Посочените цитати от този извор показват, че идеята за властта на василевса като подобна на тази на Бога, е заела централно място във византийската владетелска идеология. Също е показано, че това подобие се състои в благодеяния и грижа за благото на поданниците му, а смисълът на властта е просперитетът на поданниците. Но докато Агапит изтъква, че властта на василевса е ограничена само от Бог, но не и от народа, то диалогът между Мена и Тома предлага радикални промени в системата за избиране на владетел. Предлага се тримата глави на всички градски съсловия да посочат онези от най-достойните, които заслужават царска власт, а след това свещениците в храмовете трябвало да хвърлят жребий, за да изберат един от тях. Самата власт щяла да бъде дадена на избраника от Бог.[19] Някои изследователи смятат, че представения в диалога модел на държавно управление е т. нар. „смесена конституция“, при която в обществото действат равностойно три вида власти. Тези власти са монархическа, представена от василевса, аристократична власт под формата на събрание, представена от „най-достойните“ т.е. сенаторите (съответно, съветът на “ακρβιρωοι”, който авторът многократно споменава и основателно се смята за Сената на Константинопол) и, накрая, демократична власт под формата на „народно“ гласуване и публично акламиране (провъзгласяване) на императора.[20] В

Библиотека на патриарх Фотий (858–867 и 877–886), който споменава, че се е запознал с техния диалог. *Photius* Bibliothèqe, Collection Byzantine publiée sous le patronage de Association Guillaume Budé, Tome I, Texte établiet traduit par René A. Henry (Societé d’Édition des Belles Lettres 1960), Cod. 37, 22.

[18] *Menae patricii cum Thoma referendario*, De scientia politica dialogus. Scienze filologiche e letteratura 23, ed. Carlo M. Mazzucchi (Vita e pensiero 2002), V, 20, 17, 23, 30, 52.

[19] Menae patricii cum Thoma...51, p. 30.

[20] Athanasios S. Fotiou, “Dicaearchus and the mixed constitution in sixth century Byzantium. New Evidence from a treatise “On Political Science,” *Byzantion*. Vol. 51. Fasc. 2. (1981), 533, 535, 536–537. Růžena Dostálová, “Soziale Spannungen des 5./6. Jh. in Byzanz im Spiegel des Anonymen Dialogus “Περι πολιτικη επιστημη,” Volk und Herrschaft im frühen Byzanz. Methodische und quellenkritische Probleme / hrsg.

тази „смесена конституция“ трите вида власти са преплетени и осигуряват своеобразно равновесие на силите, като не се допуска произвол на императорската власт. Нещо повече, Сенатът е издигнат като висш орган на власт, който приема закони и решения чрез гласуване на сенаторите (ἄριστοι). Поради тези причини, изследователите, които виждат в това произведение „смесена конституция“ са склонни да го причисляват също така към полемическите произведения и императорската критика, която носи римските традиции за ограничаване на императорската власт в рамките на системата на римските магистратури.

Все пак в периода на управлението на Юстиниан вече се налагат все повече елементи, които подчертават божествения характер на императорската власт. Императорските изображения също отразявали тази тенденция. Макар че ореолите станали част от изображенията на владетели още през IV век, по времето на Юстиниан този елемент се превърнал в стандартен за императорската иконография. Типичен пример в това отношение е изображението на Юстиниан в църквата Св. Виталий в Равена. Ореолът около неговата глават му придава същия аспект като Христос в купола на апсидата, но е част от традицията за изобразяване на императорското семейство с ореоли. Самият Юстиниан стои в средата, с вйници отдясно, духовенство и висши сановници отляво, което подчертава, че Юстиниан е водач както на църквата, така и на държавата в своята империя.[21]

Както показва диалогът, за който споменах, народът все още е съществен властови фактор във Византия, като Юстиниан се съобразявал с това. В неговите Новели императорът подчерава, че „...прекарваме всичките си дни и нощи в много бдения и грижи, постоянно обмисляйки как това, което е полезно и което е угодно на Бога, може да бъде предоставено на нашите поданици от нас“.[22] Както се вижда от цитирания текст обаче Бог е поставен като определящ фактор за това, което може да се предостави на народа. От друга страна императорът признава и задълженията си към народа, което ограничава неговата власт. През ранновизантийския период императорите се опитвали да ограничат зависимостта от народа чрез утвърждаването на тържествена и внушително оформена дворцова етикеция и церемониал, което

von Friedhelm W. Winkelmann, (Berliner byzantinistische Arbeiten, 1991), 36-47. Gianfranco Fiaccadori, “Intorno all’anonimo Vaticano “Περι πολιτικη επιστηϖμη,” *La Parola del Passato*. Vol. 185 (1979), 135-136.

[21] Вж. Ernst H. Kantorowicz, *The king's two bodies: a study in mediaeval political theology* (Princeton University Press, 1997), 78-86.

[22] Corpus Juris Civilis, 3 Iustiniani Novellae... Nov. VIII, 65.

напомняло за свръхестествения характер на императорската власт. Разбира се през тази епоха тази политика нямала голям успех.[23] Народът запазил своята значителна роля във византийската властова система и идеология до бунта „Ника“. След него настъпила промяна. Юстиниан, който на моменти виждал трона и живота си застрашени от гнева на тълпата, вече не бил предразположен да признава, че властта му извира и от народа. В разбиранията му все повече се налагало убеждението, че императорската власт произтичала единствено от Бога.[24] В своите новели Юстиниан изтъква, че Бог му е дал властта.[25]

Представата за Бог като единствен източник на властта се утвърдила в по-голяма степен по времето на наследника на Юстиниян Юстин II (565–578). Сведенията, които ни дава Корип са красноречиви в това отношение. Авторът споменава и за светски елементи при провъзгласяването на Юстин за император, но на тях се придава християнски смисъл. Дори издигането на императора върху щит е сравнено с издигането на Христос. За Корип цялата церемония по коронацията символизирала ролята на Юстин като Христос, при което императорът се явявал като представител на Бог. Също така на императора била отредена функцията на посредник между Бог и народа.[26] Промяната във владетелската идеология личи и от въведената в литургията по времето на Юстин II титла на Христос като „Цар на Царете“ - “rex regnantium”. Очевидно се правила аналогия между Христос като цар и императора като образ на Христос.[27] Императорите от края на VI век вече били готови да включат все повече християнски елементи, които да осигурят свръхестествена защита за тяхната власт. Юстин II преустроил митрополитската църква Св. Богородица при Влахерните и Халкопратея и осигурил нови места за реликвите на девата. Императорите от края на VI век финансирали култа към Богородица повече от предшествениците си.[28]

---

[23] András Z. Alföldi, “Die Ausgestaldung des monarchischen Zeremoniells am römischen Kaiserhofe,” *Mitteil. d. Deutsch. Archdol. Inst., Rom.* Abteil, 49 (1934), 36-40. András Z. Alföldi, “Insignien und Tracht der römischen Kaiser,” *Mitteil. d. Deutsch. Archäol. Inst., Rom.* Abteil, 50 (1935), 3-10.

[24] Караянопулос. Й. Политическата теория на византийците Ιωάννης Καραγιαννόπουλος Η Πολιτικη Θεωρια των βυζαντινων Series Editionum Traductarum, Vol. I. София, 1992. с. 38.

[25] Corpus Juris Civilis, 3 Iustiniani Novellae…, Nov. CXXXIII, 666.

[26] Corippus, In laudem Iustini augusti minoris, Averil M. Cameron, ed. and tr. (Athlone Press, 1976).

[27] Averil M. Cameron, “Images of Authority: Elites and Icons. in Late Sixth-Century Byzantium,” *Past and Present: a journal of historical studies* 84 (1979). Continuity and Change in Sixth-century Byzantium (Variorum Reprints, 1981), XVIII, 16.

[28] Norman H. Baynes, “The Finding of the Virgin’s Robe,” *Byzantine Studies* (Athlone Press, 1955), 240-247. Averil M. Cameron, “The Theotokos in Sixth-century Constantinople: A City Finds its Symbol,” *The Journal of Theological Studies*, April, 1978, New Series, Vol. 29, No.1 (1978).

Разбира се през следващите векове задължението на императорите да се грижат за народа не отпаднало, но то вече не се възприемало като задължение към самия народ, а като изпълнение на Божията воля, която е осигурила власт на императора. От друга страна убеждението,че владетелят е изпълнител на Божията воля водело и до представата, че всеки носител на императорска власт стоял над другите хора. В свои новели императ Юстин II подчертава, че смята грижата за поданниците си за задължения не към народа, а към Бога.[29]

При предаването на властта си към император Тиберий II (578–582), Юстин II произнесъл реч, в която отново била изтъкната основната роля на Бог като източник на власт. Юстин се обърнал към новия император с думите „Ето, Бог те възвеличава, Бог ти даде това облекло, не аз, почитай Го, за да бъдеш и ти почетен от Него...“.[30] Самият Тиберий продължил да следва идеологическата традиция, установена Юстиниан и Юстин II, според която задължението за грижа към поданниците произтича от задълженията им към Бог, а не от самия народ. Подобна тенденция се забелязва в една новела на Тиберий, в която се казва, че „Няма нищо по-велико от Бог и справедливостта.“ и „Правилно е да управляваме и да водим поданиците към просперитет и всяка благодарност.“.[31]

През лятото на 582 година Тиберий заболял тежко, което го накарало да определи свой приемник. За нов император бил избран Маврикий (582–602), който бил един от висшите сановници приближени до Тиберий.[32] Още в началото на неговото управление в изворите е засвидетелствано действие, с което се изтъквала и императорската изключителност спрямо обикновените хора. Теофилакт симоката споменава, че през втората година от управлението си Маврикий бил провъзгласен за консул, като императорската колесница, в която той преминавал с процесията била теглена от хора. Събралият се народ възхвалявал императора, което вероятно в не малка степен се дължало на споменатото от Теофилакт решение на Маврикий да сподели съкровищата си с множеството.[33] По отношение на осигуряването на свръхестествено покровителство за своето управление Маврикий продължил да

[29] Corpus Juris Civilis, 3 Iustiniani Novellae..., Nov. CXLVIII, 722; Nov. CXLIX, 723.
[30] *The History of Theophylact Simocatta*. Translated from Greek by Michael L. Whitby and Mary J. Whitby (Claredon Press, 1986), 86.
[31] *Corpus Juris Civilis, 3 Iustiniani Novellae*..., Nov. CLXIV, 751.
[32] Павел Дякон нарича Маврикий първи (император) от гръцки род. Вж. *Paul* Historia Langobardum. Monumentis Germaniae Historicis Recusa. Eds. L. Bethman, G. Waltz, Hannoverae, (Impensis Bibliopolii Haniani 1878), III, XV, 123.
[33] *The History of Theophylact Simocatta*..., 38.

развива култа към Богородица, като по времето на управлението му бил учреден празник Успение Богородично.[34]

Симпатиите от страна на народа, които Маврикий спечелил в началото на управлението си обаче не били особено трайни. Възкачвайки се на престола императорът заварил празна хазна, което ограничило в значителна степен държавните разходи. Заради това императорът бил обвиняван в скъперничество и алчност. Недоволството било особено остро в периоди на недостиг на храна. Гладът бил причина за инцидента на празника на четиридестия ден след Рождество Христово (Сретение Господне). Тогава, както било обичайно, императорът празнувал с народа. Докато императорът и множеството отправяли молитви към Бог, някои се разбунтували срещу Маврикий, проклели го и хвърляли камъни срещу него.[35] Очевидно идеята, че императорът властва единствено по волята на Бог, която Юстиниан I и наследниците му налагали, все още не била възприета от широки слоеве сред византийското общество. Независимо от ударите, които получили през VI век. Партиите при Хиподрома в Константинопол също запазили своята политическа роля и в началото на VII век. От една страна те възприемат новите идеологически послания на управляващите във Византия. Например партията на Сините се обърнала към Маврикий с думите „Бог, който ти е заповядал да бъдеш император...“.[36] От друга страна, следвайки дългата традиция за градското самоуправление и „демократичност“, народът на Константинопол и неговите партии през този период винаги били готови да се изправят срещу политиката на императора.

Теофан изповедник дава и друго сведение, което отрежда решаващата роля на Бог в съдбата на Маврикий. Авторът споменава,че една нощ императорът имал видение, при което божествен глас го попитал „Къде искаш да ти въздам? Тук или в идния свят?“. Маврикий отговорил, че иска да му бъде въздадено на този свят, при което гласът заповядал Маврикий, съпругата му и синовете му да бъдат предадени на Фока (602–610).[37]

Идеята за божествения произход наимператорската власт във Византия има дълго и многообразно развитие. Тя е свързана както с римското наследство, така и с

[34] Averil M. Cameron, “Continuity and Change in Sixth-century Byzantium...,” 18.
[35] *The History of Theophylact Simocatta*..., 215. Вж. също Левченко, Митрофан. Венеты и прасины в Византии, V – VII вв. // *Византийский Временник*, 1947, Т.1 (26), с. 177.
[36] *The Chronicle of Theophanes Confessor*..., 412.
[37] *The Chronicle of Theophanes Confessor*..., 410.

библейските модели за властта на владетеля. От друга страна съществували и други обществени сили, които в една или друга степен ограничавали императорската власт. Прекалено силните обществено-политически позиции на тези сили карали византийските императори да търсят начини за ограничаване на тяхната политическа роля. Ролята на народа на Византия будела големи опасения в това отношение. За императорите било изгодно да използват християнската доктрина за Бог като единствен източник на властта на владетеля и по този начин да намалят политиеското значение на народа. От друга страна християнизацията на Византия направила обществените сили в империята до голяма степен възприемчиви към този модел. Представата за Бог като единствен източнк на власт започнала да се налага по времето на император Юстиниан I и получила своето развитие при неговите наследници. В самите церемонии по коронация на владетел се появяили повече християнски елементи, а езическите елементи постепено изчезвали. Например при коронациите след тази на Юстин II вече не се споменавало за издигане върху щит. Народът на Византия обаче не бил готов да възприеме еднозначно своята подчинена роля спрямо императора. Разбира се, народът на империята по това време вече бил до голяма степен християнизиран и идеята за Бог като единствен източник на власт била достатъчно популярна. Същевременно обаче населението било склонно да вижда във властта на императора преди всичко отражение на собствените си представи за справедливост, благополучие и победа над враговете. В резултат на това народът лесно можел да обвинява императора, че се отклонява от следването на волята на Бог и дори да го проклина. Развитието на идеята за императора като отговорен единствено пред Бог и идеята за императора като Божи избраник, който трябва да носи благоденствие на народа били две от основните тенденции, които определяли идеологическото и обществено политическо развитие на Византия през VI век.

THE DEVELOPMENT OF THE IDEA OF THE DIVINE ORIGIN OF IMPERIAL POWER IN BYZANTIUM UNDER EMPEROR JUSTINIAN I (527–565) AND HIS SUCCESSORS.

Angel Velinov

The idea of the divine origin of power existed from ancient times. In the oldest ancient civilizations, rulers were perceived as divinely chosen and were even considered deities. The Old Testament also presents the power of the ruler as a divine institution, and rulers were perceived as earthly vicegerents of God. The idea of the divine nature of power also existed

in ancient Persia, the Hellenistic states, and in ancient Rome. As a direct continuation of the Roman Empire, Byzantium inherited the traditions of honoring emperors with divine honors. At the same time, new elements appeared in relation to this tradition, associated with the gradual Christianization of the empire. The old Roman tradition associated with the ideology of the ruler gradually disappeared or was changed, as new Christian elements were imposed in their place.

The reign of Emperor Justinian I (527–565) was of great importance for the development of Byzantine political doctrine. Justinian gave a legal and universal form to Byzantine autocracy. He also developed the idea of the sacred nature of political power, which, however, was not universally accepted by some social groups in the empire. Justinian increasingly introduced elements that emphasized the divine nature of imperial power. Imperial images also reflected this trend. Justinian emphasized that his power stemmed solely from God, thus suggesting that the people were not the source of imperial power. The role of the people in Constantinople, which was evident in the Nika Revolt, was obviously a cause for concern, and the emperor sought to limit their political role.

The idea of God as the sole source of power became more established during the reign of Justin II (565–578). Of course, in the following centuries, the emperors' obligation to care for the people did not disappear, but it was no longer perceived as an obligation to the people themselves, but as the fulfillment of the will of God, which had provided the emperor with power. During the reign of Emperor Maurice (582–602), this trend continued, but the sources show that the people were still ready to confront the emperor's policies.

On the one hand, the people of the empire at that time were already Christianized to a considerable extent, and the idea of God as the sole source of power was quite popular. At the same time, however, the population was inclined to see in the power of the emperor primarily a reflection of their own ideas about justice, well-being and victory over enemies. As a result of these processes, the development of the idea of the emperor as responsible only to God and the idea of the emperor as God's chosen one, who must bring prosperity to the people, were two of the main trends that determined the ideological and socio-political development of Byzantium in the 6th century.